ВСТУП

Поняття літературного жанру неодноразово відкидалося у XX столітті. Пальма першості тут належить італійському філософу-інтуїтивісту Бенедетто Кроче, який оголосив це поняття застарілим, а тому й не вартим наукової уваги. Ознакою справжньої модерності для письменника вважається, якщо він більше не дотримується поділу на жанри. Ця думка, починаючи з часів романтиків XIX ст., котрі виступали проти будь-якого усталеного канону у творчості, модифікувалася, а в наші дні знайшла собі одного з найкращих рупорів в особі Моріса Бланшо, у працях якого стверджується, що сьогодні немає нічого проміжного між окремим і поодиноким твором та всією літературою як остаточним жанром[1]. Утім, невідступна увага до проблеми жанрів сучасних дослідників доводить правомірність протилежної точки зору щодо осмислення художньої літератури, найбільш авторитетним виразником якої свого часу став Михайло Бахтін. Називаючи жанри «провідними героями» літературного процесу[2], він відзначив нерозривний зв'язок жанрової форми з тематикою твору та світоглядом їхніх авторів[3]. Одним з найяскравіших захисників необхідності дослідження жанрів нині є Цвєтан Тодоров, який зауважує: «Те, що твір "не кориться" своєму жанрові, не означає, що жанр не існує; хотілося б майже сказати: навпаки. На це є дві причини. По-перше, тому, що для існування порушення потрібен закон – який саме й буде порушено. Можна піти ще далі: норма стає видимою – живе – тільки завдяки її порушенням». І далі ще категоричніше: «Ніколи не було літератури без жанрів, це система, що переживає безперервну трансформацію, і питання походження не може, в історичному плані, вийти за межі сфери самих жанрів: у часі немає "до" для жанрів»[4].

Справедливість сказаного з промовистою очевидністю підтверджується окремим фактом – присутністю в усіх літературах світу з найдавніших часів до сьогодення величезного корпусу художніх творів молитовного змісту (здебільшого віршованих), багато з яких до того ж мають жанрову самоназву «молитва». Вивчення цього жанру,

---

[1] Цит. за: *Тодоров Ц.* Поняття літератури та інші есе. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 22-23.
[2] *Бахтин М.М.* Вопросы литературы и эстетики. – М.: Худож. лит., 1975. – С. 451.
[3] *Бахтин М.М.* Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – С. 332.
[4] *Тодоров Ц.* Поняття літератури та інші есе. – С. 25.

що стоїть біля джерел виникнення поезії, варте спеціального обговорення й докладного філологічного вивчення як у синхронічному, так і в діахронічному вимірах на матеріалі різних національних літератур. Насамперед це стосується східнослов'янського письменства, що успадкувало середньовічно-релігійне уявлення про природу Слова, тобто ставлення до нього як до вищого авторитету: адже у Слові концентрується і розум, і мовлення, і одне з найменувань Сина Божого (як «слово» перекладається і *ρημα*, і *λόγσ*, і *δόμα*) – тобто вищі сакральні й духовні цінності. Таке уявлення про іманентність авторитету Слова зумовило особливе ставлення до поезії, яка ніколи не була в одному ряді з іншими видами мистецтва, що отримують авторитет ззовні, від сакральних та феодальних цінностей[1]. Приниження у XVIII столітті петровською державністю православної Церкви сприяло подальшій сакралізації поезії, що посіла вакантне місце духовного авторитету[2].

Молитва як літературний жанр давньоруської або нової словесності нечасто ставала об'єктом дослідницької уваги. За радянської доби вона, як і багато інших жанрових форм, що зв'язані з богослужебною практикою, залишалась на периферії наукових зацікавлень літературознавства через ідеологічні заборони, згідно з якими обговорення релігійно-філософських тем у мистецтві були вкрай небажаними[3]. З кінця XX ст., коли осмислення східнослов'янської літератури в контексті релігійно-християнських, біблійних витоків значно пожвавилося, проблема функціонування жанру молитви в поетичному, зокрема вітчизняному дискурсі, також почала активно осмислюватися.

Вагомим внеском у процес наукового опрацювання жанрово-тематичного розвою релігійно-духовної поезії власне українців насамперед постали певні антологічні видання, що засвідчили величезну роль віршованої молитви у вітчизняній поетичній традиції. Зважаючи на те, що з різних причин традицію збірників української духовної поезії, яка сягає кінця XVI ст. (рукописні збірники) – кінця

---

[1] Пор.: у Давній Греції поету надавали значення вихователя народу, тоді як у Давньому Римі поезія спочатку вважалася заняттям «низьким», через що першими римськими поетами були іноземці – вихідці з Греції.

[2] Див.*: Лотман Ю.М.* Литература в контексте русской культуры XVIII века // *Лотман Ю.М.* О русской литературе. – СПб.: Искусство, 1997. – С. 121-122.

[3] Див., приміром: *Мейер Г.А.* Молитва, заклинание и поэзия // *Мейер Г.А.* Сборник литературных статей: (Посмерт. изд.). – Frankfurt. – М.: Посев, 1968. – С. 9-16; *Рубцова Н.А.* Форма обращения как конструирующий принцип гимнического жанра (на материале молитв «Илиады» Гомера, гомеровских гимнов Каллимаха // Поэтика древнегреческой литературы / Отв. ред. С.С. Аверинцев. – М.: Наука, 1981. – С. 178-223.

XVIII («Богогласник», виданий у Почаєві 1790-1791 рр.), на тривалий час було перервано[1], визначною подією став вихід капітального за характером видання «Хрестоматія української релігійної літератури. Книга перша – поезія»[2]. Упорядником цієї книги й автором ґрунтовної вступної статті до неї («Містична функція літератури та українська літературна поезія»[3]) є професор Вільного Університету (Німеччина) Ігор Качуровський. Інша змістовна стаття, що супроводжує це видання («Поезія Благодаті» [4]), належить Володимиру Яніву. Корпус текстів «Хрестоматії…» упорядковано за хронологічним принципом, і складається книга з чотирьох частин: I – анонімна і стара поезія; II – нова поезія: XIX – початок XX ст.; III – новітня поезія: двадцяті роки XX ст., Західна Україна між двома війнами та еміграція; IV – відродження християнських мотивів у творчості шестидесятників та дисидентів. Можна лише погодитися з тими, хто, вважаючи цю книгу вкрай потрібною для українського народу, який «повертається до джерел своєї духовності»[5], жалкує стосовно її малодоступності для широкого читацького й мистецько-наукового загалу [6].

В Україні 1994 р. за редакцією Богдана Мельничука та Михайла Ониськіва вийшов збірник «Богославень: Духовна поезія західно-українських авторів»[7] (твори понад 150 поетів), упорядкований за тематичними розділами: вірші-молитви, Різдвяна поезія, Великодня поезія, вірші про святих тощо.

1996 р. став знаменним з огляду на те, що на нього припав вихід двох антологій, які, по суті, вперше репрезентували віршовану молитву як окремий жанр, вказавши на вагоме літературне явище, майже недосліджене вітчизняною наукою: «Антологія духовності: Сто літературних молитов»[8], (упорядники Олеся Омельчук, Василь Шуляр, Борис Степашин) та дещо більша за обсягом двотомна збірка «Святі чуття, закладені в молитву: Антологія української молитви»[9] (упорядник і автор вступної статті та приміток – проф. Володимир Антофійчук). Незважаючи на те, що перше видання не стало помітним

---

[1] Тільки 1968 р. в Римі вийшла книга «Великодні дзвони», упорядкована Г. Кінахом переважно на матеріалі діаспорної поезії.

[2] Хрестоматія української релігійної літератури. Книга перша – поезія / Упоряд. і вступ І. Качуровського. – Мюнхен; Лондон, 1988. – 552 с.

[3] Там само. – С. 9-25.

[4] Там само. – С. 5-8.

[5] *Брюховецький В.* До джерел духовності // Слово і час. – 1992. – № 10. – С. 33.

[6] Див.: *Бетко І.* До джерел духовності // Слово і час. – 1991. – № 9. – С. 69.

[7] Богославень: Духовна поезія західноукраїнських авторів. – Тернопіль, 1994. – 513 с.

[8] Антологія духовності: Сто літературних молитов. – Рівне: Просвіта, 1996. – 69 с.

[9] «Святі чуття, закладені в молитву…»: Антологія української молитви: У 2 кн. – Чернівці: Рута, 1996. – Кн. 1. – 152 с.; Кн. 2. – 187 с.

явищем для широкого загалу читачів і науковців, воно варте дослідницької уваги. Адже, попри певну недосконалість і непослідовність запропонованого тут розподілу матеріалу, упорядники слушно звернули увагу на факт трансформації жанрового канону церковної молитви в процесі його засвоєння митцями та зробили першу спробу класифікувати молитовні тексти, зокрема, й за їхніми жанровими модифікаціями. Так, чотири розділи цієї збірки містять: 1) молитви релігійні й молитви-пісні; 2) молитви літературні; 3) молитви до рідної мови; 4) поетичні твори на релігійну тематику (себто твори, де молитва присутня лише як тема).

Антологію, впорядковану В. Антофійчуком, майже відразу помітили науковці, про що свідчать і рецензія на неї В. Мовчанюка, опублікована в академічному журналі[1], і посилання на цю книгу дослідників. Прикметно, що згодом – у 2004 р. – Антофійчуком видається друге, помітно покращене, видання антології[2], яке вочевидь прагнуло до найповнішого представлення жанру молитви в національному письменстві. Обидва видання засвідчують жанрово-хронологічний принцип добору матеріалу: 1) молитва в давній українській літературі, 2) молитва в новій українській літературі, 3) молитва в українській літературі XX століття. Подано зразки літературної молитви (і вставної, і «власне молитви», тобто молитви як окремого жанру), починаючи з часів Київської Русі й закінчуючи сьогоденням. У другому виданні – це вірші 155 митців. Наявність змістовного вступу до обох видань – ще один чинник, який змушує серйозно поставитись до праці Антофійчука. Окресливши основні етапи історичного розвитку літературної молитви та акцентувавши, що молитва як один з найпопулярніших жанрів релігійно-духовної поезії українців стала закономірною часткою у світовому процесі засвоєння письменством молитовного канону, дослідник, зокрема, доходить слушного висновку про актуальність «створення синтетичного дослідження, в якому на порівняльно-історичному, типологічному та контактному рівнях розкривалася б своєрідність функціонування молитви і споріднених з нею жанрів (псалмів, кантів і т. ін.) в українській літературі протягом усієї її понад тисячолітньої історії»[3].

---

[1] *Мовчанюк В.* «Святі чуття, закладені в молитву…» // Слово і час. – 1998. – № 12. – С. 88.

[2] Святі почуття, закладені в молитву: Антологія української літературної молитви. – Бухарест: Мустанг, 2004. – 399 с.

[3] Святі почуття, закладені в молитву. – С. 390.

Ще одна яскрава подія в історії зазначених видань – вихід 1999 р. унікальної книги «Слово благовісту»[1], упорядкованої відомим літературознавцем проф. Тарасом Салигою. Видання викликало позитивний резонанс серед науковців і широкого загалу читачів. Зокрема, Віра Сулима відзначила: «“Слово благовісту” – праця капітальна, многотрудна й вельми повчальна, це спроба подати загальний огляд релігійної української поезії…»[2]. У чотирьох розділах антології за хронологічним принципом подано вірші 212 авторів. Видання супроводжується ґрунтовною вступною статтею упорядника («Молимось, Боже єдиний…»)[3], де розкрито ідейно-тематичні й жанрові особливості тисячолітнього розвитку української релігійної поезії, показано безперервність духовної традиції в національному письменстві від найдавніших часів до офіційно проголошеного атеїзму 20-80-х років XX ст. Показово, однак, що навіть дуже солідний обсяг цього видання, яке мало на меті представити широку панораму української релігійної поезії, не змогло охопити всього багатства подібних творів.

Цінним внеском у вивчення витоків книжної української поезії, зокрема віршованої молитви, стала антологія «Барокові духовні пісні з рукописних співаників XVIII ст. Лемківщини»[4], що вийшла 2000 р. у Львові. Унікальний матеріал, зібраний та впорядкований польською дослідницею, професором Варшавського університету Олею Гнатюк, супроводжується її «Вступним словом», де, зокрема, наявні доволі влучні спостереження відносно поетики духовних пісень.

Відзначимо, що подібні видання сьогодні виходять і в Росії. Із найновіших слід назвати такі, як хрестоматія «Библия и русская литература»[5], антологія «Псалтырь в русской поэзии XVII-XX вв.»[6]. Своєрідну тритомну антологію російської біблійної поезії XVIII – початку XX ст. видано Бібліотекою «Р.Х. 2000» (серія «В силе Духа»)[7], де чимало текстів – це молитовна і молитовно-псалтирна

---

[1] Слово благовісту: Антологія української релігійної поезії / Упоряд. Т.Ю. Салига. – Львів: Світ, 1999. – 784 с.

[2] *Сулима В.* «Боже великий єдиний, нам Україну храни…» // Слово і час. – 2000. – № 4. – С. 82-83.

[3] Слово благовісту. – С. 6-40.

[4] Барокові духовні пісні з рукописних співаників XVIII ст. Лемківщини / Вступ., упоряд. і комент. О.В. Гнатюк). – Львів: Місіонер, 2000. – 333 с.

[5] Библия и русская литература: Хрестоматия / Авт.-сост. М.Г. Качурин. – СПб.: Каравелла, 1995. – 582 с. – («Школьная б-ка»).

[6] Псалтырь в русской поэзии XVII-XX вв. – М.: Ключ, 1995. – 382 с. (Золотая б-чка рус. религ. поэзии).

[7] Пророк: Библейские мотивы в русской поэзии. – М.: ООО «Издательство АСТ»; Харьков: Фолио, 2001. – 416 с.; Час молитвы: Библейские мотивы в русской поэзии. – М.: ООО

лірика; на жаль, до цього видання, яке, здається, уперше так широко репрезентувало російську духовну лірику, не включено ані коментарів до віршів, ані вступної статті, яка б містила бодай загальну інформацію про цей абсолютно особливий пласт національної лірики. Нарешті, видаються антології власне молитовної російської поезії. Нам відомі видання, упорядковані Е. Афанасьєвою[1] та В. Гороховським[2]. З-поміж них на особливу увагу заслуговує антологія В. Гороховського, в якій зібрано більш як 600 молитовних віршів понад 200 авторів. Зібраний матеріал охоплює практично весь період російської духовної поезії – від XI ст. до XX ст. «Молитвы русских поэтов. XI-XXI век» – так називається антологія, підготовлена Всесвітнім Російським Народним Собором і видавництвом «Вече»[3].

Щодо спеціальних робіт, присвячених молитві як літературному жанрові, то їх існує вкрай мало. Здебільшого це окремі статті (зокрема вступні), що розглядають літературну молитву в річищі історико-літературного висвітлення проблеми, певні емпіричні спостереження, зроблені в працях, присвячених загальному аналізу національної духовної (метафізичної) поезії певного періоду, вивченню спадщини певного митця чи споріднених з молитвою жанрів (псалом, гімн, замовляння тощо).

Так, помітний внесок у вивчення власне української молитви в теоретико-історичному аспекті зробила монографія Ірини Бетко, окремі розділи якої присвячені рецепції псалтирної лірики та аналізові молитви як «релігійно-філософського жанру»[4]. Прагнення дослідити становлення жанру молитви в українській літературі доби романтизму репрезентує досить містка стаття Т. Бовсунівської, яка доводить особливу роль Шевченка в романтичному жанротворенні[5]. Часопросторова організація літературної молитви як один із чинників генологічної ідентифікації стала об’єктом дослідження Т. Бєлоброво́ї[6]. Докладному культурологічному дослідженню загальної молитовної

«Издательство АСТ»; Харьков: Фолио, 2001. – 432 с.; Голгофа: Библейские мотивы в русской поэзии. – М.: ООО «Издательство АСТ»; Харьков: Фолио, 2001. – 464 с.

[1] Русская стихотворная «молитва» XIX века: Антология / Сост., вступ. ст. Е.М. Афанасьевой. – Томск: STT, 2000. – 240 с.

[2] Рифма, обращенная к Богу: Антология российской молитвенной поэзии / Сост., вступ. ст. В.Ш. Гороховского. – СПб.: Алетейя, 2005. – 304 с.

[3] Інформацію про це див.на сайті видавничого дому «Литературная газета» (www.lgz.ru).

[4] *Бетко І.* Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії XIX – початку XX століть (монографічне дослідження). – Zielona Góra-Kijów, 1996. – 160 с.

[5] *Бовсунівська Т.* Молитва як літературний жанр: Роль Т. Шевченка в романтичному жанротворенні // Дивослово. – 2003. – № 7. – С. 8.

[6] *Бєлоброво́ Т.* Просторова організація ліричного переживання в молитовному тексті // Слово і час, 2005. – № 11. – С. 78-83.

традиції, що склалася в книжності Київської Русі, присвятив свою статтю архієп. Ігор Ісіченко[1]. Досить цікавий, хоча й далеко не повний огляд рецепції «Отченашу» в українській літературній традиції зробила Олена Ткаченко[2]. Значнішу кількість філологічних робіт присвячено генетично близькому до молитви жанрові – псалму (В. Жила[3], М. Павлюк[4], В. Антофійчук[5], В. Домашовець[6], І. Бетко[7], Віра Сулима[8], О. Хоменко[9], Т. Хом'як і М. Дмитренко[10], Лариса Чорнописька[11], М. Лесюк[12] та ін.). З-поміж таких досліджень чільне місце в українському (зокрема діаспорному) літературознавстві посідають ті, що присвячені Шевченковим «Давидовим псалмам» (докладно про це див.: розділ 2).

---

[1] *Ігор Ісіченко,* архієп. Молитовний дискурс у літературі Київської Русі // Слово і час, 2005. – № 1-2.

[2] *Ткаченко О.* «Отче наш» в українській традиції // Слово і час. – 2005. – № 1. – С. 14-35.

[3] *Жила В.* «Давидові псалми» – релігійна лірика Шевченка: (До 175-річчя з дня народження) // Визвольний шлях. – 1989. – Кн. 4. – С. 142-431.

[4] *Павлюк М.М.* Творча історія циклу «Давидові псалми» і визначення його основного тексту в академічному виданні творів Т.Г. Шевченка // Питання текстології Т.Г. Шевченка: Зб. наук. праць / АН УРСР. Ін-т літ. ім. Т.Г. Шевченка. – К., 1990. – С. 46-62; *Він самий*. Інтерпретація Псалтиря в поезії Т. Шевченка // Українська література в системі літератур Європи і Америки XIX-XX ст. – Київ, 1997. – С. 63-94.

[5] *Антофійчук В.І.* Своєрідність інтерпретації біблійного тексту в циклі Т. Шевченка «Давидові псалми» // Духовне відродження слов'ян у контексті європейської та світової культури: 10-а Всеукр. славіст. конф.: (Тези доп.) / Чернівец. держ. ун-т ім. Ю. Федьковича та ін. – Чернівці, 1992. – Т. 1. – С. 72-73.

[6] *Домашовець В.* Псалми Давидові в поетичних творах Т. Шевченка. – Оттава: Морріс Плейнс, 1992. – 159 с.

[7] *Бетко І.* Рецепція псалтирної лірики // *Бетко І.* Біблійні сюжети і мотиви… – С. 110-117.

[8] *Сулима В.* Милістю Божою // Урок української. – 2000. – № 2. – С. 36-37.

[9] *Хоменко О.* Інтерпретація вічності: образні медитації митця // Слово і час. – 2001. – № 8. – С. 78-82.

[10] *Хом'як Т.В., Дмитренко М.В.* Т. Шевченко і Л. Костенко: Традиції і новаторство в циклі «Давидові псалми» // Вісник Запорізького державного університету: Зб. наук. ст. Філологічні науки. – Запоріжжя, 2002. – С. 133-139.

[11] *Чорнописька Л.* Своєрідність псаломних переробок Юрія Федьковича // Біблія і культура: Зб. наук. ст. – Вип. 2. – Чернівці: Рута, 2000. – С. 39-42.

[12] *Лесюк М.* Мова і стиль українських перекладів Книги Псалмів // Біблія і культура: Зб. наук. ст. – Вип. 2. – Чернівці: Рута, 2000. – С. 133-137.

Серед зарубіжних робіт[1], об'єктом вивчення яких постає літературний молитовний дискурс, насамперед привертають увагу статті Ельміри Афанасьєвої, де на матеріалі російської літератури доби романтизму розглядається еволюція жанрової форми молитви[2]. Філологічний аналіз молитовного циклу Кирила Туровського містить праця Катерини Рогачевської[3]. Як і в українському літературознавстві, значну кількість російських робіт присвячено псаломній поезії[4]. З-поміж них чималий інтерес представляє монографічне дослідження Людмили Луцевич, де розглянуто роль Псалтиря в становленні й розвитку російської лірики, зокрема, проаналізовано різні аспекти «псалтирного тексту» в давньоруській книжності, європейській ліриці, російській поезії XVII-XVIII ст.[5] Приділивши особливу увагу історії віршованого переспіву псалмів як окремому жанрові, авторка книги торкнулась і певних теоретичних питань, пов'язаних з цим видом духовної поезії.

Співвідносячи літературну молитву з відповідним культовим пражанром, усі дослідники відзначають факт її існування в різних

---

[1] Загальну інформацію про духовну російську літературу див. у бібліографічному покажчику: Христианство и новая русская литература XVIII-XX веков: Библиографический указатель.– СПб.: Наука, 2002. – 891 с.; про духовну західноєвропейську поезію у виданнях: *Berry L.S.* A bibliography of studies in metaphysical poets: a bibliography, 1961-1980. – Madison: University of Wisconsin Press, 1964; *McCarron W.E.* Lesser mtahisical poets: a bibliography, 1961-1980. – San Antonio, Tex.: Trinity University Press, 1983.

[2] Див.: *Афанасьева Э.М.* Жанровая форма «молитвы» в русской романтической поэзии // Проблемы литературных жанров: Материалы VIII науч. межвуз. конф. 17-19 октября 1995 года. – Часть I. – Томск: Изд-во ТГУ. – С. 53-55; *Она же*. Молитвенная лирика декабристов // Проблемы литературных жанров: Материалы IX Междунар. науч. конф., посвящ. 120-летию со дня основания Томского гос. ун-та, 8-10 дек. 1998 г.: В 2 ч. / Том. гос. ун-т. – Томск: Изд-во Том. ун-та, 1999. – Часть I. – С. 141-144.

[3] *Рогачевская Е.Б.* Цикл молитв Кирилла Туровского: Тексты и исследования. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 280 с.

[4] Див.: *Аверинцев С.С.* Арфа царя Давида и русские ямбы // Книга псалмов (Псалтырь) / Пер. в стихах Н.И. Гребнева. – М.: Изд. фирма «Вост. литература» РАН; «Школа-Пресс», 1994. – С. 237-240; *Воронцова Т.А.* Переложения псалмов в поэзии XVIII века // Сб. ст. / Удм. гос. ун-т. – Ижевск: Изд-во Удм. ун-та, 1994. – С. 33-39; *Ложкова Т.А.* Жанр подражания псалмам в лирике декабристов // Проблемы стиля и жанра в русской литературе XIX века: Сб. науч. тр. / Урал. гос. пед. ун-т. – Екатеринбург, 1994. – С. 11-28; *Серман И.З.* Стихотворные переложения псалмов и преодоление разрыва культур в русской литературе XVIII века // Jews and Slavs. – Jerusalem, 1994. – Vol. 2. – P. 103-112; *Донская Н.А.* Псалом в альбом: (Трансформация текста 36 псалма у Державина, Пушкина и Лермонтова) // Пушкин и русская культура (работы молодых ученых) / Моск. гос. ун-т. Филол. фак. – М.: Диалог-МГУ, 1999. – Вып. 2. – С. 28-35 та ін.

[5] *Луцевич Л.Ф.* Псалтырь в русской поэзии. – СПб.: Дмитрий Буланин, 2002. – 608 с.

модифікаціях, зокрема «немолитовних» і «немістичних», втім, майже не аналізують ці креативні «відхилення» від класичного жанрового канону. З огляду на це перспективні напрями дослідження молитовної поезії – вивчення її модифікаційних моделей (Е. Афанасьєва, І. Бетко, Т. Бовсунівська); пошуки чинників генологічної ідентифікації літературної молитви (Т. Бєлоброва); аналіз рецепції канонічних текстів молитов у вітчизняній літературній традиції (О. Ткаченко). Але – «молитовний текст» як цілісне явище ще не ставав предметом наукового розгляду.

Тож увага сучасних науковців до проблеми літературної віршованої молитви та відсутність комплексного й цілісного дослідження молитовної поезії зумовлюють **актуальність** пропонованої монографії. У **центрі уваги** книги – комплексне висвітлення генези й трансформації жанрового канону молитви в поезії Нового часу. **Предмет** дослідження – семантика і структура молитовної поезії в її співвідношенні з репрезентативними моделями жанру та аксіологічними системами авторських інтенцій. Адже промовисто подвійна природа жанру літературної молитви – сакральна й профанна – дає можливість з'ясувати не тільки літературно-естетичні смаки поетів окремої доби, а й морально-етичні пріоритети митців, виявити соціокультурне обличчя нації. Реалізація цієї мети передбачає розв'язання таких **завдань**: окреслити основні чинники, що зумовили органічне адаптування та тривале функціонування жанру молитви в поетичному дискурсі світової літератури; у світлі історичної поетики з'ясувати генезу української віршованої молитви; узагальнюючи й систематизуючи різноманітні підходи у визначенні жанру молитви, а) визначити основні генологічні параметри молитви як мовленнєвого, релігійно-культового жанру, з одного боку, та літературно-художнього – з іншого, б) запропонувати комплексну класифікацію базових моделей віршованої молитви, в) намітити основну стратегію вивчення віршованої молитви; простежуються в діахронії семантика й структура парафразів та стилізацій канонічних молитовних текстів у вітчизняному поетичному дискурсі, виявляються механізм та функції актуалізації сакрального першоджерела; досліджується еволюція домінантно-репрезентативних моделей індивідуально-авторської віршованої молитви; пропонуються певні уточнення і корекції щодо інтерпретації конкретно-естетичних контекстів творів, а подекуди – загальних усталених уявлень про світоглядні пріоритети митців; за допомогою компаративного, історико-типологічного підходів визначається національна специфіка жанру української віршованої молитви.

Головним **об'єктом** дослідження стала молитовна поезія українських письменників XVII-XX ст. Долучались також тексти молитов східнослов'янських митців доби більш раннього періоду (XII-XVI ст.). Надавалася перевага самостійним поезіям-молитвам, хоча в окремих випадках для ширшого охоплення модифікаційних явищ вивчались і вставні молитви. Задля виявлення національної специфіки жанрових моделей літературної віршованої молитви іноді залучався й відповідний пласт поезії інших національних літератур (російської, польської, французької та ін.). Тексти молитов вивчаються й цитуються за антологічними збірниками, зібраннями творів, альманахами, поетичними збірками, періодичними виданнями, стародруками. *Хронологічні межі* – XVII-XX ст. – обумовлені тим, що саме в цей період відбувається становлення, розквіт та подальша еволюція жанру. Наявний у роботі екскурс до більш раннього періоду східнослов'янської літератури (XII-XVI ст.) став необхідним підґрунтям для подальших типологічних порівнянь.

У процесі роботи матеріал диференціювався насамперед за *типологічним принципом*, зокрема, був поділений на дві великі групи: 1) молитва як переспів або наслідування канонічного звернення до вищих сил; 2) молитва як індивідуально-авторське звернення до ідеального адресата. Такий підхід дав можливість виважено підійти до питання про співвідношення у літературній молитві релігійного й естетичного начал. В основу поділу матеріалу дослідження покладені також *хронологічний принцип* та періодизація європейської культури, запропонована Сергієм Аверінцевим: *дорефлексивно-традиціоналістський стан культури*, який був подоланий греками у V-IV ст. до н. е.; *рефлексивно-традиціоналістський*, що проіснував до кінця XVIII ст., та *кінець традиціоналістської доби*[1]. Попри те, що в поле нашого зору потрапили молитовні твори усіх трьох періодів, найповніше аналізуються віршовані молитви другого та третього періодів. Щодо персоналій, то найдокладніше в роботі розглядається молитовний дискурс Т. Шевченка: адже саме Кобзар першим репрезентував велике розмаїття модифікацій поезій-молитов, написаних живою українською мовою. Тому в розділах, присвячених дослідженню відповідних явищ у післяшевченківську добу вітчизняної поезії, переважає типологічний підхід. Аналізуються також окремі твори, і навіть молитовні дискурси інших авторів

[1] Див.: *Аверинцев С.С.* Древнегреческая поэтика и мировая литература // Поэтика древнегреческой литературы. – М.: Наука, 1981. – С. 7.

(Г. Сковорода, П. Куліш, Є. Маланюк, Б.-І. Антонич, Ліна Костенко), якщо вони є певною мірою новаторськими.

Методологія пропонованої роботи ґрунтується на комплексному підході до аналізу матеріалу. Застосовуються типологічний, порівняльно-історичний, структурно-семіотичний, компаративний підходи. У методологічних засадах ми спиралися на концепцію та здобутки історичної поетики (О. Веселовський, О. Потебня, Р. Якобсон, Д. Лихачов, С. Бройтман та ін.), ідеї «пам'яті жанру» (М. Бахтін), «жанрової інерції» (С. Аверінцев), «історичних та органічних зв'язків, що створюються у житті жанру» (М. Гаспаров); на концепцію автора, запропоновану у працях В. Виноградова, М. Бахтіна, Л. Виготського, Лідії Гінзбург, Б. Кормана, С. Бройтмана, на роботи з теорії та історії вірша (М. Гаспаров, М. Тинянов, В. Жирмунський, О. Жовтіс, Наталія Костенко, Ніна Чамата та ін.), послуговувалися структурно-семіотичним методом аналізу художнього тексту (Ю. Лотман), положеннями з теорії тексту М. Бахтіна, Ю. Лотмана; брали до уваги дослідницькі методи, запропоновані у працях С. Аверінцева, Ц. Тодорова, Б. Успенського та ін.; широко використовували набутки релігійно-філософської думки (М. Бердяєв, В. Лосський, П. Флоренський, Л. Шестов, І. Ільїн, Л. Карсавін, св. Отці Церкви та ін.); послуговувалися, коли це було доречно, термінологією і деякими окремими положеннями теорії міфів та архетипного аналізу Н. Фрая, теорії інтертекстуальності Ю. Крістєвої.

Дослідження суттєво доповнює відомі генологічні характеристики літературної молитви, роблячи внесок у вивчення проблем типології і взаємодії жанрів, трансформації жанрових канонів, співвідношення вірша та жанру; міжнародних культурних зв'язків, регіональної та національної своєрідності літератур.